

FELSEFE EĞİTİMİNDE SANATIN YERİ

Adnan ÖMERUSTAOĞLU*

Özet:Felsefe eğitimi ve öğretiminin nasıl olması gerektiği hususunda daha çok düşünme, yoğunlaşma, tartışma, araştırma yapma gereksinimi vardır. Çünkü felsefe eğitiminde değişik metotların ve tekniklerin kullanılması, farklı yaklaşımların geliştirilmesi bir gereklilik arz etmektedir. Bu bağlamda bizim tartışmamızda felsefe eğitiminde sanattan nasıl yararlanılabilir sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe eğitimi, Sanat, Sanatın dili, Sanat eseri, Etik

Felsefe eğitimi ve öğretiminin nasıl olması gerektiği hususunda daha çok düşünme, yoğunlaşma, tartışma, araştırma yapma gereksinimi vardır. Çünkü felsefe eğitiminde değişik metotların ve tekniklerin kullanılması, farklı yaklaşımların geliştirilmesi bir gereklilik arz etmektedir. Bu bağlamda biz tartışmamızda felsefe eğitiminde sanattan nasıl yararlanılabilir sorusuna cevap aramaya çalışacağız. Öncelikli soru felsefe eğitiminde sanatın dilinden yararlanmaya gerek var mı? şeklinde sorulabilir veya sanatın dilinin kullanması herhangi bir sorun yaratır mı? Hiç şüphesiz bu tür sorular daha da arttırılabilir ve cevapları da farklı olabilir, ancak bizim cevabımız daha başarılı bir felsefe eğitimi ve öğretimi için sanatın dilinden yararlanmaya gerek vardır ve böyle bir dilin alanına hâkim bir hoca tarafından kullanılması sorun yaratması bir tarafa yararlı da olacaktır biçiminde olacaktır. Hangi dersin öğretimi olursa olsun öncelikli olarak kabul edilen dersin hocasının konusuna hâkim olması ve onu açık anlaşılır bir şekilde öğrencilerle paylaşabilmesidir. İşte bu anlamda da felsefe hocası süreci daha başarılı kılabilmek için imkân dairesinde sanat eseri örneklerine de müracaat edebilmelidir.

Özellikle felsefe tarihi derslerinde eski yunan filozoflarının doktrinlerinin izahında bu filozofların güzel sanatlara onun çeşitli türlerine ait fikirlerini örnek vermek faydalı olabilir. Platon'un diyalogları veya Aristo'nun Poetika eseri bu bakımdan önem taşımaktadır. Aynı zamanda felsefenin temel disiplinlerinden olan insan felsefesi, kültür ve dil felsefesi gibi disiplinlerle insan faaliyetinin en önemli alanlarından sanat alanıyla ilgilerinin ve bu arada sanatın estetik ve sanatsal problemlerinin açıklanmasının da önemli olduğu görülmektedir. Yine felsefe tarihi dersleri işlenirken her ne kadar yaşadığı çağını da aşan fikirler, düşünceler üretse de filozofu ve öğretisini yaşadığı tarihsel dönemin politik, sosyal, kültürel olaylarından ayrı düşünmek olanaksızdır, dönemin sosyo-kültürel ve siyasal olaylarının anlatılması sürecinde de sanatın daha çok sosyal fonksiyonlarını ifade edebilen eserlere müracaat etmenin önemli katkı yapacağı açıktır. Demek ki derslerde

* Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, K.Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD

konuya uygun olarak roman, resim ya da senfoni gibi sanat eserleri örnek vermek derse ilgiyi artıracak gibi kolay ve kalıcı öğrenme sağlayacaktır.

Ayrıca etik kategorilerin izahında (hoşgörü, adalet, erdemlilik, iyilik, kötülük, vb.) sanat eserlerinin katkıları son derece önemlidir. Ancak görülmektedir ki felsefe ders kitaplarımızda bu kabilden olan kategoriler haddinden fazla mantıksal, kuru ve hükmedici normatif bir tarzda öğrencilere sunulmaktadır. Bu nedenlerden dolayı da onların (kategorilerin) öğrencilerin dünya görüşlerinde, davranışlarında, ahlak pozisyonlarında ve hafızalarında kalıcı bir etki göstermediği gözlenmektedir.

Bu olumsuzlukların ilerde öğrencinin öğretmenlik mesleğini icra ederken sorun teşkil ettiği bilinmektedir. Bu tür olumsuzlukları genelleştirilmiş etik anlamları sanatsal, hissi-duygusal imgeler vasıtasıyla oldukça cazip ve etkileyici bir şekilde sanat eserleri vasıtasıyla önlemek mümkün olabilecektir. Bu bakımdan klasik eserler örneğin Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*, Tolstoy'un *Anna Karenina*, *Savaş ve Barış*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*, Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu*, Mevlana'nın *Mesnevi'si*, Shakspeare'in *Otello'su*, aynı zamanda Leonardo da Vinci, Rodin, Picasso, Van Gogh eserlerinde yukarıda sıraladığımız ahlak kategorileri yüksek sanatsallıkla ifade edilmektedirler. Ahlak dersleri işlenirken bu sanat yapıtlarından verilecek örnekler öğrencilerin kavrama ve algılama, konu üzerine düşünebilme ve üretebilme gibi potansiyellerini daha yüksek düzeyde harekete geçirebilmelerini kolaylaştıracaktır. Maalesef bu husus yeterince değerlendirilememektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi öğretmenin genel estetik kültürünün yeterli düzeyde olmamasıdır. Öyleyse öğretilmekte genel estetik kültürün kazandırılması önem taşımaktadır. Üniversitelerde felsefe programlarında estetiğe ve sanat felsefesi derslerine daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Öğretmenlerin ise genel estetik kültürünün hizmet içi eğitim yoluyla geliştirilmesi günümüzde daha bir önem taşımaktadır.

Bilim felsefesi ve bilgi teorisi derslerinde de sanatın dilinden yararlanmanın dersin daha nitelikli işlenmesine katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Unutmamak gerekir ki bazen felsefi kavramlar bu anlamda da bilim felsefesine ve bilgi teorisine ait problemlerin ve kavramların tarihsel süreç içerisinde sanatsal bir dille de ifade edilmiş olduğu görülmektedir. Romalı atomcu düşünür Lucreitus (M.Ö.94-51) sanatsal bir dille yazdığı *Eşyaların Doğası* adlı manzum çalışmasında hiçten hiçbir şeyin çıkamayacağı ve hiçbir şeyin ortadan kaybolmayacağı doğa kanununu ileri sürmüştür. Fransız yazar Jules Verne de fantastik eserlerinde bilimin ve teknolojinin geleceğine ait sanatsal (edebiyat dili) dille saptamalarda bulunmuştur.*

Bir diğer çağdaş fantastik yazar Ayzek Azimov'un *Ben Robotum* eserinde de teknolojik gelişmelerin insan yaşamında ortaya çıkaracağı yeni problemlere değinilmektedir. Bu fantastik eserde robot, insana "biz her şeyi sizden daha hızlı ve

* Ayrıca Einstein'ın Görelilik Teorisi'ni oluştururken "Dostoyevski bana Gauss'tan daha çok şey verdi" şeklindeki sözleri sanatın bir fikrin, kavramın oluşturulması ya da bir olayın açıklanmasıyla ilgili sağladığı imkân kadar bilimsel bir kuramın oluşturulmasındaki ilham verici etkisini de gösteren önemli bir ifadedir. Bkz. Adnan Ömerustaoğlu, "Bir Bilgi Etkinliği Olarak Bilim ve Sanat", *Felsefe Dünyası*, 2004/1, Sayı 39, s. 105.

mükemmel yapabiliriz” diye karşı çıkıyor. “Bizi siz yapmış olamazsınız” diye başkaldırıyor. Yöneticinin kendisi olmasını, toplumu idare etmeyi istiyor. Bilimin ve teknolojinin gelecekte karşımıza çıkarabileceği felsefi, etik problemleri sanatın diliyle tartışıyor. Azimov’un çalışması felsefi problemlerin tartışılmasına bir katkı sağlamakta olan bilim kurgu bir eserdir. Bu türden örneklerle yani sanatın dilinden istifade ederek öğretmen de öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilerin (bilim, bilgi ve felsefe problemlerine) dikkatlerini yoğunlaştırmalarına ve ilgilerini arttırmalarına yardımcı olabilir.

Felsefede var olan kavram ve kategoriler sanatta da ifade edilmektedir, çünkü bilindiği gibi estetik de felsefi bir disiplindir. Örneğin sanat türlerinin sınıflandırılması verilirken zaman ve mekân kategorilerden yararlanılarak zamanlı ve mekânlı sanat türleri şeklinde ayırım yapılmaktadır. Müzik, edebiyat vs. zamanlı sanat türlerine dâhil edilmekte çünkü onların sanatsal imgeleri belli bir zaman içerisinde ifade olunmaktadır ve dinleyici, seyirci, okuyucu bu eserlerin idea-konusunu belli bir zaman süreci içerisinde algılayabilmektedir, yani bu eserin tamamının bitmesini beklemektedir. Ancak bundan sonra onların sanatsal içeriğini anlamak mümkün olmaktadır. Bir romanın örneğin, Tolstoy’un Savaş ve Barış’ının ya da Dostoyevski’nin Suç ve Ceza’sının okunması için birkaç gün gerekmektedir. Oysa bir heykel veya resim bir anda görülmektedir. Fakat böyle bir sınıflandırma da sunidir. Çünkü bu eserlerin derinden anlaşılması içinde belli bir zamanın ayrılması da büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı bazı sanat severler ünlü ressamların, heykeltıraşların eserleriyle daha fazla haşır neşir olmak için o eserlerin bulunduğu müzeler defalarca gitmektedirler.

Zamanlı ve mekânlı sanat türlerine daha çok sentetik sanat türleri dâhil edilmektedir. Örneğin tiyatro, sinema, drama gibi sanat türleri bu tür bir sınıflandırma içinde yer almaktadır. Bir opera eserinde sanatın birden çok alanı sergilenmekte ve bu eseri dinlemek içinde dinleyici, seyirci belli bir zaman harcamaktadır. Öğretmen zaman ve mekân kategorisiyle ilgili konuşurken bu kabilden örnekler dersi zenginleştirecek ve daha ilginç hale getirecektir. Burada da zaman faktörünün önemi görülmektedir.

Felsefe dersleri alan eğitimi almayan başka derslerin hocaları tarafından (özellikle orta öğretimde bazen rastlanan bir durumdur) okutulmamalıdır. Çünkü öğretme ve öğrenme sürecinde öğrenen ve öğretene arasında bir yönelmişlik ve karşılıklı iletişim- etkileşim olmalıdır, oysa altyapısı olmayan hocaların okuttuğu bir derste bu duygusal iletişim yeterli düzeyde olamayacaktır. Çoğu zaman dersi veren öğretmenin kendi estetik kültürü, dünya edebiyatı ve sanatıyla ilgili bilgisi yeterli düzeyde olunmayabilmektedir. Yalnızca bir kitaba, kaynağa bağlı kalınmakta, ondan hareket edilmektedir ki bu durumun çağdaş bir eğitimde yeri yoktur. Hatta doğa bilimlerinin eğitiminde bile sık sık sanatsal eserlere müracaat edilmesi yararlı olacaktır. Ayrıca sanatsal imge ile bilimsel imgeler arasındaki karşılıklı etkileşim süreci de unutulmamalıdır. Eğitim sürecinde öğrencilerin bu iki tefekkür tarzının (sanatsal, bilimsel imge) her ikisinden başarıyla istifade etmesi prensibi ön plana çıkarılmalıdır. Farklı disiplinlerin etkileşiminin insan düşüncesine katkısının farkında olmaları sağlanmalıdır.

Ayrıca çağımızın teknolojik gelişimiyle ilgili ortaya çıkan problemleri sosyal problemlerden (etik, estetik, ekolojik, vs.) ayrı tutmak pek mümkün değildir. Aksi halde tek yönlü yetişmiş, oluşmuş manevi değerlerden, kültür tarihinden uzak “teknokrat” insanların yetiştirilmesi tehlikesiyle karşılaşmak mümkündür.

Özellikle çağımızda insan hayatının bütün alanlarında son derece büyük öneme sahip olan sanatsallık insan faaliyetinin çeşitli alanlarında açık bir şekilde kendini ifade etmektedir. Hatta çağdaş teknolojide bile onun büyük etkisinin olduğuna tanık olunmaktadır, öyle ki estetiğin özel bir alanı olarak teknik estetik ortaya çıkmıştır ve estetiğin bu alanı insanı eğitim sürecinde fizyolojik ve psikolojik yönden etkileyebilen sıcaklık, soğukluk, çeşitli kokular, sesler, renk tonları özellikle dikkate alınmaktadır. Bu açıdan insanı bir bütün olarak ele alan ve felsefenin nispeten yeni bir alanı gibi ortaya çıkan insan felsefesi disiplini özellikle insanın teknoloji alanındaki faaliyetinin işlevini iyi anlamak veya anlatmak için, insanla teknoloji ilişkisinin özellikleri aynı zamanda teknik estetiğin verdiği bilgileri dikkate almak büyük önem taşımaktadır.

Tefekkür tarzı özellikle dünya görüşü karakterli felsefi görüşler her zaman çeşitli alanlardan alınmış ve genelleştirilmiş bilgiler sistemimize dayanabilir ve bu açıdan biz üniversallığın ve genelleştirme kabiliyetinin ve yeteneğinin büyük önem taşıdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda filozoflar insan, toplum ve evren hakkında birçok yeni kavramlar ortaya koyabilmişlerdir. Bu tip kavramların arasında hiç şüphesiz estetik ideal kavramı da büyük düşünürlerin öğretilerinde son derece önemli yere sahip olmuştur. Bizim bu özelliği Platon, Aristo, Thomas More, Rousseau, Mevlana, Nietzsche gibi düşünürlerin sanatsal ve felsefi eserlerinde görmemiz mümkündür. Bu düşünürlerin her biri toplumun gelecek hayatının insanlar için daha yararlı olan daha güzel bir dünya, daha mutlu bir toplum oluşturmaya yönelik çalışmaları, istekleri vardır ve bu ideallerin bazılarının ütopyik karakter taşımasına rağmen her birinde rasyonel öğeler toplumun gelişmesi için gerekli olabilecek olumlu fikirler içermektedir. Bunların pek çoğu çağımızda bile demokrasi prensiplerinin gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Adalet, hoşgörü, vatanseverlik, âlicenaplık, zariflik, erdemlilik, ahlaki, estetik nitelikler bu eserlerin ekseriyetinin ana temasını teşkil etmektedir.

Derslerin işlenişinde bu anlamlara vurgu önemlidir. Yukarıda söylediğimiz ahlaki ve estetik niteliklerin ve anlamların her vasıtayla vurgulanması felsefenin insanla ilgili hudutlarını daha da genişletmektedir. Bu öğrencinin felsefeye daha fazla ilgi duymasını, dikkat göstermesini sağlamaktadır. Ayrıca felsefi tefekkürün gelişmesine katkı sağlayarak kendisini gelecek yaşama hazırlamasında yardımcı olacaktır. Buda hayatla öğrenilenin direk temasını sağlamasına yaramaktadır ki böylece derse ilgiyi arttırıcı bir faktör olarak gözükmektedir.

Felsefe öğretimiyle ilgili sanat eseri, resim ve şekillerden yararlanmanın etkisine en güzel örneklerden birisi Rafaello'nun *Atina Okulu* adlı tablosu verilebilir. Rafaello'nun *Atina Okulu* adlı eserinde Aristo, Platon ve diğer Yunan filozofları tasvir edilmişlerdir. Tablonun merkezinde Platon ve Aristo'nun tasvirleri diğer filozoflardan ayrılmaktadır. Belki de bununla ressam bu iki filozofu diğerlerinden ayırarak onların felsefi alandaki yerlerinin daha yüksek olduğu fikrini ifade etmek istemiştir. Fakat aynı zamanda filozofların donmuş bir anının tasvirinde

bize her iki filozofun dünya görüşlerini ifade etme çabası olarak görünüyor. Örneğin burada Platon sağ el işaret parmağıyla göğü gösterirken Aristo eliyle yeri işaret etmektedir. Bununla ressam sanatın spesifik diliyle Platon'un idealist Aristoteles'in ise realist dünya görüşünü ifade etmek istemesinden ileri gelmiştir.

İşte bu örnekte de olduğu gibi filozofların öğretileri anlatılırken sanattan yararlanmak kalıcılığı, kolay öğrenmeyi ve öğrenirken zevk almayı, ayrıca posterlerle felsefi tefekkürün gelişmesi hatta beynin sol tarafı kavramlarla ilgili sağ tarafı da poster biçiminde şekillerle ilgili işleve sahip olduğu düşünülürse öğrenci böyle bir metotla beyninin tüm imkânlarını seferber etmiş olacak buda düşünsel faaliyetin daha da gelişmesine olanak sağlayacaktır. Hatta insanın resim ve şekilleri de kavramlarla beraber zihinde yeniden üretebileceği düşünülürse birincilerin üretimi ayrıca görsel özelliğe de sahip olduğu için daha kolay ve kalıcı bir şekilde öğrenme zemini oluşturacaktır.

Felsefenin o büyüdü dünyasına girmek için sanat, aktüellik, duygusallık, rasyonellik hep araç olarak düşünülebilir. Ama o büyüdü dünyaya girince insan, varlık, toplumla ilgili hiçbir bilgi faaliyetinin bildiremeyeceği kadar derin bir bilme, tartışma, temellendirme faaliyeti içinde kendisini bulacaktır. Diğer bilme alanlarının onun aradığı türden bilgiyi sunamayacağını fark edecek felsefenin tılsımına kendisini kaptıracak ve eleştirelliği, üretkenliği, bütünüyle düşünsel zenginliği yaşayacaktır. Pür rasyonel-mantıki bir faaliyet olan felsefeye nüfuz etme kolaylaşacak ve buda daha çok insana felsefeyi sevdirmeye yardımcı olacaktır. Felsefi düşünce yerleşip gelişecektir. Böylece toplumda demokrasinin zemininin oluşturulmasına da katkı sağlanacaktır. Öyle ki demokrasi eğitimi denilince felsefi düşüncenin geliştirilmesinin önemi de anlaşılmalıdır.

Şemalarla, şekillerle, resimlerle öğretme ne yazık ki felsefede çok az yer verildiği için dersler sıkıcı ve monoton geçmekte, hatta bizim bu görüşlerimiz söylendiğinde çok hoş karşılanmayabilir. Fakat uzun yılların tecrübesi bizi yeni değerlendirmelere zorluyor. Her ne kadar felsefe rasyonel, mantıki, zihinsel bir bilgi faaliyeti alanı olsa bile bu alanlar içinde yeni bir canlanma, duygusallık, aktiflik, aktüellik getirilmesi günümüzün beklenen taleplerindedir.

Yaşanan tecrübeler bize göstermiştir ki fikirler, düşünceler en güzel ve kolay toplumun katmanlarına sanatla yayılıp nüfuz edebilmektedir ve bu fikirler özellikle yüksek sanat yapıtlarıyla topluma sunulursa daha etkili, verimli, eğitici olabilmektedir.

Bir fikri sanat yoluyla daha iyi açıklayabiliriz, sanat yoluyla daha etkin kılabiliriz. Mesela Ortaçağ döneminin teolog filozoflarından Augustin ve Aquinolu Thomas kendi düşüncelerini sanata müracaat ederek açıklamaya çalışmışlardır. Sanatın duygusal etki ve eğitici gücünü iyi anlayan bu teologlar güzellik ve sanat anlamlarını teolojik açıdan yorumlamak gerektiğinin, o dönem için son derece zaruri olduğunun bilincindeydiler. Fakat bu eğitici gücü ve genelde sanatın zengin fonksiyonlarını (değer verme, haz verme, bilgi verme, değiştirici, eğitici, vs.) kısıtlayarak onları sadece dini ideolojik fonksiyonlara yönlendirmek eğilimi taşıyorlardı.

İşte bunun için Nietzsche “Hristiyan Orta çağın ruhu, ancak Hollandalı ustaların sanatında yavaş yavaş sona erebildi”¹ der. Bilindiği gibi Rönesans önce sanat alanında başlamış ve sonra diğer alanlara yayılmıştır. Aynı şekilde Postmodern tutumda ilk önce sanat alanında sergilenmiştir. Pek çok filozofta sanatın dilini kullanarak kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koymada çok başarılı olmuşlardır. Örneğin J.J.Rousseau’nun Emile eserinde insan eğitimi, toplumda eğitim ilkelerinin rolü, insan ve toplum ilişkileri, buradaki çelişkiler sanatsal bir dille ifade etmiştir. Yine Varoluşçuların görüşlerini sanatın dilini kullanarak çok geniş okuyucu kitlelerine ulaştırmaları, Nietzsche’nin de “Carmen’i dinlediğim her kez kendimi olduğumdan daha bir filozof, daha iyi bir filozof olarak görüyorum”² sözü sanatın gücünü gösteren örneklerdendir.

Felsefenin öğrencilere sevdirmesi ve felsefe eğitiminin başarılı olabilmesi için neden Sofi’nin Dünyası’nın çok okunduğunun iyi irdelenmesi gerekir. Birinci sınıfa gelen öğrencilere daha önce hiç felsefe eseri okuyup okumadıklarını sorduğumda her grupta en çok okunan kitabın Sofi’nin Dünyası olduğu görülmektedir. Bu kitabın büyüğü nedir? diye sorulunca herhalde verilecek cevap felsefi bir roman olması yani sanatın dilinin felsefenin diliyle birlikte kullanılmasıdır.

Abstract: In the issue of teaching philosophy, the need to think, focus on, discuss, and analyze mostly takes place. Because the use of various methods and techniques in teaching philosophy requires the development of different approaches. This study is intended to shed light on how to utilize art in teaching philosophy.

Key Words: Teaching philosophy, art, the language of art, ethics, work of art.

Kaynakça

Friedrich Nietzsche, *Nietzsche Wagner’e Karşı*, çev. M Osman Toklu, Ankara, Gündoğan Yay, 1994,

¹ Friedrich Nietzsche, *Nietzsche Wagner’e Karşı*, çev. M Osman Toklu, Ankara, Gündoğan Yay, 1994, s. 23.

² Nietzsche, *a.g.e.*, s. 54.